

„INSPIRACJE I FUNKCJE SZTUKI PRADZIEJOWEJ
I WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ”, BISKUPIN 27-29.06.2016

W gościnnym i posiadającym bardzo dogodne warunki do przeprowadzania spotkań naukowych Biskupinie, począwszy od roku 1998 odbywają się cyklicznie co dwa lata międzynarodowe sympozja, których pomysłodawcami są Profesorowie – Bogusław Gediga z Wrocławia i Jan Bouzek z Pragi. Owe międzynarodowe archeologiczne spotkania naukowe, nastawione jednak na dyskusje interdyscyplinarne, organizowane są niezmiennie przez Komisję Archeologiczną Oddziału Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu oraz Muzeum Archeologiczne w Biskupinie przy współpracy Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Wspomnieć należy, iż każdorazowo wyniki ożywionych biskupińskich debat naukowych znajdują swój finał w formie wieloautorskiej publikacji. Owe monografie zbiorowe, redagowane z reguły przez Bogusława Gedigę i Wojciecha Piotrowskiego oraz odpowiednio innych współpracowników, w tym często Annę Grossman, zapoczątkowały serię wydawniczą Biskupińskich Prac Archeologicznych¹, ukazującą się jednocześnie jako Prace Komisji Archeologicznej PAN, Oddział we Wrocławiu. Zarówno sympozja, jak i będące ich pokłosiem publikacje, dotyczą szeroko zakrojonej problematyki z kręgu archeologii pradziejowej i średniowiecznej, a ostatnio również klasycznej. W ramach podejmowanych tematów można jednak wyodrębnić nurty wiodące, wokół których

koncentrują się dyskusje. Należą do nich zagadnienia związane z tzw. kulturą symboliczną i sztuką epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej oraz z budownictwem i architekturą tych czasów czy z problemem roli centrów cywilizacyjnych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy środkowej. Podejmowane były także zagadnienia dotyczące rytmu przemian kulturowych w pradziejach i średniowieczu oraz miejsc pamięci czy sytuacji kulturowej w Europie w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery, jak również kwestie relacji między badaniami archeologicznymi a kulturą i ideologią czasów, w których te badania prowadzono.

Cechą istotną rozważań prowadzonych w Biskupinie w ramach omawianego cyklu sympozjów było zawsze podejmowanie problematyki teoretycznej, w tym namysł nad zmiennością teoretycznych postaw badawczych, nad paradygmatami formułowanymi w toku dziejów badań nad przeszłością, jak i akcentowanie potrzeby konstruowania nowych podejść do niej, i to przy uwzględnianiu perspektywy interdyscyplinarnej. Oprócz tego w trakcie owych biskupińskich spotkań naukowych podnoszono rzecz jasna bardzo liczne problemy szczegółowe, omawiano konkretne źródła archeologiczne oraz przemiany kulturowe dokonujące się w określonym czasie na wybranym terenie, a także ich wielorakie uwarunkowania. Niejednokrotnie w wypowiedziach umiejętnie łączono oba podejścia – to jest zakotwiczano prezentowane hipotezy interpretacyjne omawianych źródeł w jakiejś szerszej perspektywie teoretycznej, filozoficzno-kulturowej.

W dniach 27-29 czerwca 2016 r. odbyło się w Biskupinie kolejne, jubileuszowe, bo dziesiąte, międzynarodowe i interdyscyplinarne sympozjum z cyklu

¹ Numer pierwszy serii „Biskupińskich Prac Archeologicznych” zatytułowany *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej* ukazał się w roku 2000, natomiast numer aktualny BPA (11) z roku 2016 to monografia zbiorowa pod tytułem *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery*.

spotkań odbywanych co dwa lata, które zgromadziło niezmiernie liczną grupę uczestników, w tym prawie pięćdziesięciu referentów. Spotkanie poświęcone zostało tematowi „Inspiracji i funkcji sztuki pradziejowej i wczesnośredniowiecznej”, zatem problematyka sztuki w badaniach archeologicznych pojawiła się w ramach omawianego cyklu konferencji po raz trzeci, przy czym w trakcie każdej z dotychczasowych rozpatrywana była w innej perspektywie. Pierwsze sympozjum zogniskowane wokół zagadnień sztuki miało miejsce w roku 2000 i dotyczyło generalnie tematyki „Sztuki epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej”, natomiast kolejne na temat „Sztuka pradziejowa i wczesnośredniowieczna jako źródło historyczne” przeprowadzono w roku 2006.

W zamyśle sformułowanym przez profesora Bogusława Gedigę w zaproszeniu na konferencję, jak zawsze szeroko zakrojone biskupińskie sympozjum w roku 2016 miało być poświęcone istocie przemian w sztuce na przestrzeni dziejów oraz inspiracjom dla tych przemian. Miało ono obejmować problemy genezy sztuki, szukanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego ludzie w odległej przeszłości tworzyli coś, co oceniane jest dzisiaj jako sztuka, a ponadto roli oddziaływań płynących do Europy środkowej z kręgu cywilizacji śródziemnomorskiej czy też oddziaływaniom nomadów ze stepów pontyjskich. Celem miało być także rozpatrzenie inspiracji i funkcji sztuki Wielkiej Morawy, a także wczesnosłowiańskiej, romańskiej oraz zagadnienie inspiracji sztuki prahistorycznej w sztuce i kulturze współczesnej. Do udziału w konferencji oprócz archeologów zaproszono również historyków sztuki, kulturoznawców i antropologów kulturowych. Już na wstępie niniejszego omówienia wypada mi zaznaczyć, iż wszystkie zaplanowane wątki zostały podjęte.

Konferencję zapoczątkowało powitanie uczestników przez jej inicjatora prof. Bogusława Gedigę oraz dyrektora IAiE PAN, prof. Jerzego Maika, a także Wojciecha Piotrowskiego z Muzeum w Biskupinie, który zastępował nieobecnego dyrektora Muzeum, Wiesława Zajączkowskiego.

Obrady rozpoczął Evžen Neustupný (Praga), wypowiedzią *Art is the creation of artefacts*, osadzoną w myśleniu konstruktywistycznym, w której argumentował, iż sztuka to nic innego jak swoista własność wytwarzanych przez człowieka artefaktów, które podlegają tej samej logice, jaka dotyczy całego ludzkiego świata i wszystkich innych produkowanych przez niego rzeczy. Wychodząc od takich założeń, badacz podkreślał, że można jednak próbować wyróż-

nić owe swoiste własności niektórych artefaktów, poczynawszy od najwcześniejszych rejestrowanych śladów działalności ludzi w pradziejach.

Następnie Andrzej P. Kowalski (Gdańsk) zaprezentował temat *Narodziny sztuki w świetle koncepcji „animistycznego perspektywizmu”*, naświetlając propozycje teoretyczne pozwalające od nowa spojrzeć na kwestię narodzin sztuki i jej pierwotnego charakteru. Chodziło mianowicie o odwołanie się do typowego dla wspólnot pierwotnych Indian Ameryki Południowej modelu świata, w którym nie występują znane z kultury europejskiej opozycje, takie na przykład jak natura – kultura, ale obowiązuje zasada perspektywizmu, według której wszystkie byty wyposażone są w pierwiastek życia, przy czym ów animizm jest dyspozycją ujawniającą się we wzajemnych relacjach tych bytów. Wychodząc od takich ustaleń, autor wskazał na dużą przydatność koncepcji „animistycznego perspektywizmu” w interpretacji najdawniejszych przejawów wytwórczości, pokazując przy tym jej zbieżność z koncepcją doświadczania magicznej metamorfozy, wyprowadzonej z wiedzy na temat relacji „animistycznych” znanych od dawna w przekazach folkloru europejskiego.

Kolejny mówca, Henryk Mamzer (Poznań) zaprezentował wystąpienie odnośnie *Archaicznego myślenia obrazowego jako źródła heterogenizacji*, w którym przekonywał, iż epoki badane przez archeologów to czasy, w których życie regulowane było synkretyczną kulturą magiczną, charakteryzującą się myśleniem obrazowym. Wytwarzane przez wyobraźnię ówczesnych obrazy to jednak nie tylko korzenie sztuki, ale też myśli. Myślenie obrazowe w archaicznych społecznościach przedpiśmiennych to myślenie konkretne, przedpojęciowe, w którym chodziło o wywołanie określonych wizji i tym samym emocji skłaniających do aktywnego działania. Autor wskazał jednak, powołując się m.in. na Heraklitejską koncepcję „jedności przeciwieństw”, iż Grecy rozróżniali poznanie konkretne, obrazowe od poznania spekulatywnego, abstrakcyjnego, i że funkcjonowała u nich dwujednia wyobrażeń, którą odnajdujemy w samej strukturze Logosu. Takie zbieganie się czy permanentne przeobrażanie się w siebie nawzajem przeciwieństw jest nieustającym procesem, a w owych przeciwieństwach zdają się tkwić przeciwstawne idei tożsamości elementy hybrydyzacji, pozytywnie zwaloryzowanej przez myślicieli w wieku XX jako mieszaniny kulturotwórczej. H. Mamzer, podsumowując swój wywód, podkreślał, że wspomniana dwujednia wyobrażeń Greków stała się podstawą kultury europejskiego

Zachodu, jej motorem i źródłem dynamizmu. Jeżeli zaś przyjąć, że historia obrazowania sięga samych początków kultury, tym samym uznać trzeba, iż w początkach kultury tkwią źródła heterogenizacji. Tkwią one korzeniami w archaicznych wyobrażeniach społeczeństw o kulturze magicznej, jak świadczy o tym praktykowana przez nie antropomorfizacja natury wraz z równoczesną z nią reifikacją kultury. Według danych lingwistycznych źródła owego współlistnienia przeciwieństw odnaleźć możemy już w neolitycznych wspólnotach indoeuropejskich.

W toku pierwszej serii wystąpień kolejne, na temat *Miejsca ze sztuką pradziejową i graffiti tam zamieszczone w perspektywie „archeologii krajobrazu”*, przedstawiła Danuta Minta-Tworzowska (Poznań), wychodząc od rozumienia przestrzeni/miejsca i krajobrazu w studiach archeologicznych i odnosząc je do sztuki pradziejowej. Badaczka przedmiotem swych zainteresowań uczyniła *landscape* (krajobraz), który rozumie jako wytwór/produkt kulturowego zamieszkiwania świata i jako element pośredniczący w ustalaniu relacji społecznych. Podkreślała przy tym, że trzeba odrzucić uogólniający punkt widzenia na rzecz odbioru tego samego krajobrazu i roli sztuki w nim. Wychodząc od tych założeń, podjęła dwa dyskursy – jeden z perspektywy nowożytniej oraz dzisiejszej, a drugi starający się zrozumieć intencje i myślenie tamtych ludzi, odnosząc go do wybranego przykładu jaskini Niaux z malowidłami pradziejowymi. W dyskursie współczesnym zwróciła uwagę na badania dotyczące tego, jak praktyki kulturowe odpowiadają na potrzeby instytucjonalne europejskich muzeów, na kwestie kompetencji kulturowych, edukacji, roli kultury popularnej, a następnie wskazała na problemy jakościowych badań nad sztuką, jak również na rozmaite działania dążące do podzielenia lub połączenia przestrzeni sztuki i życia. Wyeksponowała rolę kwalifikacji i kompetencji kulturowych w procesie wkroczenia w świat sztuki i zachowania z tym związane. W kroku drugim D. Minta-Tworzowska argumentowała, iż proces tworzenia „obrazów” w jaskiniach w prahistorii miał związek z życiem „artyści”, społeczności, a ich lokalizacja w danej jaskini jako eksploatacja „naturalnych” zasobów, czyniła z nich miejsca obdarzone sensem społecznym, także „ekonomicznym”. Byłby to według badaczki pierwszy etap „udomowienia” środowiska naturalnego, odbywający się poprzez trwałe zmiany związane z „obrazami”, przekształcającymi ściany jaskiń, etap zmieniający naturę w byt kulturowy. Nie byli to jednak jedyni ludzie, którzy „odkryli” jaskinię Niaux. Znajdują

się w niej ślady nowożytnie (jest ich ponad tysiąc) po czterdziestu kilku odwiedzinach mających miejsce w latach 1561, 1586, 1610-1692 oraz w XVIII i XIX wieku. D. Minta-Tworzowska uwzględniła w wystąpieniu te ślady, które pozostały w formie graffiti, podpisów. Wskazała na różne motywacje tych odwiedzin i graffiti tam zamieszczonych, analizując ich konteksty. Pokazała, jak współczesna zmienność dostępności jaskiń z potencjalnie dowolnej na sterowaną (poprzez zamianę grot w muzea i rezerваты archeologiczne) uchroniła człowieka XX wieku przed pokusą uczyńnięcia z takiej jaskini towaru, „wartości materialnej”. Wpłynął na to również kontekst, czyli naturalne otoczenie jaskiń, najczęściej malowniczo położonych, często z podziemnymi jeziorami (jak Niaux), który zwiększa walory estetyczne, kontemplacyjne i przyrodnicze. Zdaniem badaczki pozwoliły na to nasze kompetencje kulturowe także w odniesieniu do wartości środowiska.

W następnej prelekcji autorstwa Tomasza Gralaka (Wrocław), zatytułowanej *Skeumorfizm – jeden z kluczy do poznania sztuki pradziejowej*, podniesione zostało zjawisko naśladownictwa wcześniejszych wytworów wykonanych w innym surowcu, które według prelegenta było w pradziejach dosyć powszechne, co ilustrował licznymi przykładami zaczerpniętymi ze źródeł datowanych na neolit, epokę brązu i żelaza. W związku z powyższym badacz zwracał uwagę, iż zdobienie i forma wyrobów pradziejowych nie zawsze były wynikiem przemyśleń i wyborów – często były imitacją. Widoczne jest to szczególnie w wypadku ornamentów na ceramice, ale również w wyrobach z brązu. T. Gralak uważa, że spojrzenie na sztukę pradziejową z perspektywy skeumorfizmu może w znacznym stopniu zmienić jej rozumienie, gdyż wówczas należałoby przyjąć, iż często zastosowana forma wyrobów i ich ornament wynikają z techniki wykonania pierwowzorów z materiałów organicznych.

Zofia Sulgostowska (Warszawa) to kolejna uczestniczka sympozjum, która zaprezentowała temat *Ephemeral art of Palaeolithic and Mesolithic*. Badaczka podkreśliła, że rozważania dotyczące sztuki społeczności paleolitycznych i mezolitycznych są w sposób decydujący zdeterminowane przez tafonomię surowców użytych do jej wykonania. Natomiast należy przypuszczać, bazując zarówno na skąpych źródłach z tamtych czasów, jak i na danych etnologicznych, iż wraz z wykorzystaniem zróżnicowanych surowców, w tym często organicznych, uzyskiwano oczekiwane efekty w takich dziedzinach sztuki jak plastyka, architektura sakralna i mieszkalna, muzy-

ka instrumentalna, działania parateatralne czy sztuka ubioru. Autorka jest przekonana, iż pomimo zubożonych przez tafonomię i upływ czasu źródeł archeologicznych, możliwości psychiczne i manualne *Homo sapiens sapiens* w końcu paleolitu i w mezolicie czynią wiarygodną hipotezę o istnieniu wówczas sztuki ulotnej i istotnej roli, jaką odgrywała w życiu omawianych społeczności.

Referat następny – *Von Funden, Fälschern und Faszination: Bemalte Kiesel aus Mas d’Azil (Dep. Ariège, Frankreich) als Beispiel früher Sammlungs-zugänge aus Frankreich im Archäologischen Archiv Sachsen* zaprezentowali Ingo Kraft i Johann Friedrich Tolksdorf z Drezna. Autorzy podkreślili najpierw fakt nabywania w XIX w. paleolitycznych znalezisk pochodzących z terenów Francji, które stały się szczególnie pożądane wraz z kolejnymi, spektakularnymi odkryciami osadów jaskiniowych tamże, dla budowania europejskich kolekcji prahistorycznych. Było tak i w Dreźnie, gdzie w roku 1874 udostępniono zbiory pradziejowe jako część Królewskiego Muzeum Mineralogicznego, które od 1892 r. eksponowano w Zwingerze, a znaleziska do tej kolekcji pozyskiwane były drogą handlu niemal od początku stulecia przez członków towarzystw naukowych, w tym archeologów. W wyniku tych działań w Dreźnie znajduje się obecnie zbiór 31 zdobionych ochrą otoczków pochodzących z jaskini Mas d’Azil, z badań prowadzonych w 1899 r. Mimo licznych propozycji ich interpretacji, jako obrazów słońca, przedstawień drzew, systemów liczb i pisma, funkcja oraz formy zdobienia owych otoczków nie doczekały się dotąd pełnego wyjaśnienia. Podobnie jest w przypadku ich autentyczności, jako że popyt na znaleziska z Francji w XIX i na początku XX stulecia powodował liczną produkcję fałszyfikatów.

Przemysław Bobrowski i Maciej Jórdeczka (oba z Poznania) przedstawili kolejną prelekcję na temat *Gliniane figurki z Bir Nurayet (Sudan). Między sztuką a funkcją*. W trakcie prac prowadzonych przez autorów w Bir Nurayet, będącym miejscem, gdzie zlokalizowana jest jedna z największych na kontynencie afrykańskim galerii rytów naskalnych, odkryto kamienną skrzynię ze złożonym w niej depozytem glinianych figurek (z reguły o fallicznym kształcie), z miniaturowymi naczyniami i wyrobami z brązu – znalezisko datowane na V/VI w. n.e. Badacze uważają, że zarówno lokalizacja depozytu figurek oraz charakter towarzyszących im znalezisk sugerują, że dla ich twórców istotna była nie tyle forma i styl wykonania, co przede wszystkim ich funkcja, i sądzą, że

zespół należy wiązać z praktykowanym w tym miejscu kultem płodności.

Z kolei Michał Kobusiewicz (Poznań) omówił w wystąpieniu *Sztuka naskalna w oazie Dachla w Pustyni Zachodniej w Egipcie* historię badań sztuki Dachli, sięgającą lat 30. XX w. Od roku 2004 kieruje nimi autor prelekcji. W dalszym toku swej wypowiedzi badacz scharakteryzował bogatą sztukę naskalną Dachli, opisał sposoby jej dokumentowania i ustalania chronologii, jak również zaprezentował bliżej repertuar rejestrowanych tam przedstawień z podziałem na epoki – od neolitu, poprzez Stare Państwo, sztukę koptyjską do sztuki islamu.

Następnie głos zabrała Ines Beilke-Voigt (Berlin), która zaprezentowała temat *Präkolumbische Felsgravuren in Costa Rica. Kunst, Kommunikation oder Zeitvertreib?* Wystąpienie przygotowała w oparciu o wyniki badań petroglifów przeprowadzonych przez interdyscyplinarny zespół naukowy w *Finca Sonador* w południowo-zachodniej Kostaryce, którym kierowała. Autorka najpierw przedstawiła naturalne warunki terenu badań i ukazała metody dokumentacji rytów naskalnych tamże, aby dalej opisać obszerny zbiór zarejestrowanych źródeł, po czym ukazać rozmaite sposoby ich interpretacji. Podkreśliła szczególnie wagę danych etnograficznych dla najbardziej przekonującego odczytania możliwych znaczeń zadokumentowanych rytów, których komunikacyjna funkcja wydała jej się najbardziej prawdopodobna.

Artefakty pochodzące z wyjątkowo cennego, złotego skarbu znalezione w 1878 r. we wsi Michałków na Ukrainie zaprezentowała Carola Metzner-Nebelsick (Monachium) w wystąpieniu *Pre-Scythian Zoomorphic Art – The Animal Images from the Gold hoard of Michalków I*. W referacie skupiła się na wybranym aspekcie tego skarbu regaliów z VIII w. p.n.e., to jest na czterech złotych aplikacjach, z których jedna służyła jako zapinka, zdobionych przedstawieniami zwierząt. Przedstawienia te znajdują najlepsze analogie w obfitej gamie obrazów zwierząt w kaukaskiej kulturze kobańskiej, a ponadto wybrane elementy mają korzenie w syberyjskich i mongolskich kontekstach kulturowych. Badaczka w dalszym toku swej wypowiedzi, kreśląc niezmiernie szerokie tło porównawcze dla rozważanych artefaktów, podjęła kwestię, w jaki sposób analizowane przykłady specyficznego stylu zwierzęcego ze skarbu, choć związane z charakterystyką stylów zwierzęcych koczowniców stepowych, uległy również wpływowi tradycji środkowoeuropejskich. Rozważyła także możliwość trwania pewnych elementów stylu z Michałkowa w repertu-

arze przedstawień zwierzęcych w sztuce późniejszego okresu epoki żelaza na zachód od Dniestru, jak również oceniła pozycję kulturową omawianego znaleziska i jemu pokrewnych.

W ten sposób zakończono obrady pierwszego dnia sympozjum. Dzień drugi otworzył referat Józefa Szykulskiego (Wrocław) na temat – *Rzeźba, ikonografia i rękodzielnictwo. Definicja oraz funkcja sztuki w odniesieniu do prekolumbijskich cywilizacji Andów Centralnych*. Autor odniósł się do rozumienia pojęcia „sztuki” w badaniach społeczeństw prekolumbijskich, jak również do jej funkcji, którą postrzega przede wszystkim w roli definiowania analizowanych grup społecznych na poszczególnych etapach ich rozwoju. Zwrócił również uwagę na inspiracje, dzięki którym w sztuce prekolumbijskiej wykształciły się specyficzne kanony przedstawieniowe. Za główny przedmiot swych rozważań J. Szykulski obrał najpierw wytwory związane z grupami zbieracko-łowieckimi wczesnego holocenu, następnie z cywilizacją Tiahuanaco i Huari (materiały Tiahuanacoide) oraz tymi, które wiążą się już z ekspansją terytorialną imperium Tawantinsuyu (Inków). W oparciu o analizę porównawczą wyobrażeń artystycznych i otaczającego je kontekstu kulturowego autor starał się scharakteryzować funkcję, jaką pełniła sztuka u wczesnych społeczności, praktykujących szamanizm, a następnie na jej zmianę w odniesieniu do społeczności posiadających hierarchiczną strukturę władzy i rozbudowane koncepcje religijne.

Z kolei Adam Nobis (Wrocław) zaprezentował temat *Powrót pasiastego krzemienia*, w którym podjął rozważania nad swoistym fenomenem kulturowym, jakim jest od kilku dekad krzemień pasiasty i wykonywane z niego wyroby, w tym biżuteria, stawiając pytania o znaczenia i wartości towarzyszące temu kamieniowi. Wskazał na znaczenia i wartości lecznicze, a nawet szerzej – odnoszące się do całego życia, na wartości estetyczne, na unikatowość i polskie pochodzenie, na ekskluzywność, aż wreszcie na wartości odnoszące się do przeszłości. Badacz pytał jednak, czy rzeczywiście można mówić o powrocie krzemienia w naszych czasach, jak to jest często określane. Aby na to odpowiedzieć, podjął się próby wykazania różnic w użytkowaniu krzemienia dzisiaj i w neolicie, ale też próbował wskazać na podobieństwa. Następnie wykorzystując studia Bjørnara Olsena nad archeologią i ontologią przedmiotów, odwołując się do koncepcji sieci Bruno Latoura, argumentował, iż skuteczność i użyteczność rzeczy wynika nie tylko z ich używania przez ludzi, lecz także z faktu, że są zdolne do oddziaływania „same przez się”. Wskazał też, że

krzemień pasiasty ma trzy różne, lecz splecione ze sobą historie – współczesną, neolityczną i mezozoiczną. Zatem A. Nobis, odwołując się ponownie do B. Olsena, konstatawał, że terażniejszość składa się z palimpsestu wszystkich trwał przeszłości, które zostały zapisane w materii i stąd wynika uwikłanie pasiastego krzemienia w znaczenia, wartości i praktyki kulturowe o odmiennych horyzontach czasowych.

Następnie głos zabrała Zuzanna Różańska-Tuta (Warszawa), prezentując temat *Plastyka antropomorficzna jako źródło do badań nad zagadnieniem płci kulturowej w neolicie*. Autorka zwróciła uwagę, iż kwestia płci kulturowej (*gender*) jest obecnie jednym z najczęściej poruszanych na gruncie archeologii światowej tematów i odniosła się do jej rozumienia w ramach dyscypliny, po czym przekonywała, że neolityczna plastyka antropomorficzna może być analizowana jako „okno” na społeczeństwa pradziejowe, gdyż odzwierciedla warunki, które je kształtowały. W dalszym toku wypowiedzi Z. Różańska-Tuta zaprezentowała tradycyjne interpretacje figurek wraz z ich krytyką i nawiązała do powszechnie doświadczanego silnego oddziaływania antropomorficznych przedstawień na odbiorcę, co musiało mieć miejsce również w pradziejach. Badaczka konkludując argumentowała, że jako silnie oddziaływające przedmioty „cielesne”, figurki musiały odgrywać rolę w konstruowaniu płci kulturowej, a biorąc pod uwagę fakt, iż bardzo duża liczba przedstawień antropomorficznych datowanych na neolit jest aseksualna, wątpliwe jest, czy koncepcja kobiety i mężczyzny była wówczas jednoznaczna i stabilna.

Dwoje kolejnych referentów również odniosło się do figurek neolitycznych. Byli to – Iwona Sobkowiak-Tabaka i Przemysław Bobrowski (oboje z Poznania), którzy wygłosili referat pod tytułem *Funkcje i znaczenie neolitycznej antropomorficznej plastyki figuralnej*, kreśląc zarazem obszar masowego występowania tego typu plastyki. Autorzy zauważyli, że jednoznaczne wytłumaczenie semiotyki neolitycznej plastyki antropomorficznej jest niezwykle trudne, ale w dalszym ciągu swej wypowiedzi wskazali potencjalne możliwości w tym zakresie. Według nich przykłady plastyki w formie człowieka mogą mieć związek z mityczną antropogenezą, z kultem płodności i Wielkiej Matki.

W dalszym toku sympozjum głos zabrał Jacek Lech (Warszawa) i podjął problem *Sztuka i „długie trwanie” czyli o głębokich korzeniach współczesności*. Zarys. Powołując się na koncepcję „długiego trwania” Fernanda Braudela, autor przekonywał, iż

można wskazać na ciągłość zarówno w występowaniu wątków mitycznych, jak i w rozwoju sztuki o tradycji śródziemnomorskiej, od starożytności po wiek XX. J. Lech odniósł się do sztuki paleolitu i neolitu oraz ich rozumienia, a szczególnie do „sztuki mobilnej” w postaci figurek kobiecych, tzw. Venus, które według niego są przejawem zjawiska o podobnych korzeniach co późniejsza rzeźba w wielkich cywilizacjach starożytnej Europy, na których z kolei bazowała sztuka nowożytna. Badacz w podsumowaniu stwierdził, że starożytna sztuka grecka i rzymska powróciły tryumfalnie do kultury europejskiej kręgu pisma łacińskiego od okresu renesansu, przywracając dawne mitologie i piękno ciała ludzkiego, i że odtąd do dzisiaj konkurują w sztuce europejskiej z tradycją i wątkami mitologii judeochrześcijańskiej. Dla tożsamości kulturowej Europy i cywilizacji zachodniej obie te tradycje – starsza, grecko-rzymska i późniejsza, judeochrześcijańska, są równie ważne.

Badacze z Nitry – Jozef Vladár i Dominika Oravkinová przedstawili następnie temat *Contribution to the art and its expressions at the end of Early Bronze Age on example of artefacts from fortified settlement in Spišský Štvrtok*. W swej prezentacji skupili się na sztuce we wszelkich jej wyrazach i źródłach, datowanej na koniec wczesnej epoki brązu, a reprezentowanej przez zabytki z grodziska kultury Otomani (Füzesabony) w Spiskim Czwartku (powiat Lewocza). Autorzy uznali, iż poprzez szczegółową analizę dostępnych źródeł archeologicznych z badanego stanowiska odnoszących się do sztuki mogą podjąć próbę interpretacji jej sensu, funkcji i pozycji w ówczesnej społeczności, a nawet zrekonstruować działania społeczne w sferze duchowej.

Z kolei Věra Klontza-Jaklová (Brno) podjęła zagadnienie *Use of Aegean Bronze Age symbols by the local elites of prehistoric Europe*, zastanawiając się, czy elity europejskiej epoki brązu korzystały z tego samego system kosmologicznego, który można łączyć ze szczególnymi modelami władzy. Autorka analizowała pod względem topograficznym, chronologicznym i społecznym zestawu symboli pojawiających się w egejskiej i środkowoeuropejskiej kulturze materialnej (na artefaktach – wytworach sztuki), które są niemal identyczne (rogi, kwiaty roślin wieloletnich i cebulkowych, migrujące ptaki wodne, spirale s-kształtne, spirale księżycowate itd.). W wyniku tych badań mogła stwierdzić, że owe symbole (przejawy sztuki) stanowiły medium kosmologicznych wyobrażeń i wierzeń nie tylko dla ich właścicieli, ale także obserwatorów. Mogły być więc odczytywane przez

wszystkich członków społeczeństwa, a zatem musiały być częścią powszechnie panującej ideologii władzy.

Pozostając w kręgu problematyki śródziemnomorskiej, obrady toczyły się dalej, a kolejną prelegentką była Katarzyna Żebrowska (Warszawa), która wypowiedziała się na temat *Wpływy egejskie w sztuce i architekturze pre- i protohistorycznej Sycylii*. Autorka podjęła namysł nad zasięgiem i sposobem, w jaki kultura egejska wpłynęła na sztukę i architekturę prehistorycznej Sycylii w średniej i późnej epoce brązu oraz pod postacią jakich przedmiotów i obiektów, a także w których rejonach wyspy, można doszukiwać się reminiscencji „stylu mykeńskiego” w czasach późniejszych – w epoce żelaza i w początkach kolonizacji greckiej. Przedstawiła różnej klasy zabytki, zarówno importowane, jak i produkcji lokalnej, przedmioty codziennego użytku i te uznawane za luksusowe lub kultowe oraz obiekty architektoniczne, budowle mieszkalne i grobowe. Diachroniczne ujęcie problemu zarysowanego w tytule pozwoliło K. Żebrowskiej pokazać zmienną dynamikę oddziaływań i różnice między bezpośrednimi kontaktami interkulturowymi a recepcją obcych form oraz wzorów w kontekstach wtórnych, tj. poza ośrodkami będącymi podstawową płaszczyzną kontaktów handlowych z przybyszami z Egei.

Prelegentki z Trnavy – Lucia Nováková i Andrea Ďurianová przedstawiły zagadnienie *Civic elite and social dynamics of Hellenistic Karia: some remarks on the extent of the Ionian Renaissance*, w którym podjęły rozważania nad obszarem zachodniej Anatolii w okresie archaicznym, kiedy ów region doświadczał wyjątkowego rozkwitu, pozostając do pewnego stopnia w zależności od imperiów Lidii i Persji. Badaczki argumentowały, że proces rozwoju kultury tamże nie był jednostronny, a wynikał z interakcji wzajemnych społeczności greckich i nie-greckich. Następnie, pod dominacją perską, na omawianym obszarze rozpoczęło się nowe odrodzenie kulturowe, nazywane jońskim renesansem. Trwał on w zasadzie do okresu hellenistycznego, co autorki ukazały na przykładach licznych źródeł – głównie architektury i rzeźby.

Ewa Bugaj (Poznań) wypowiedziała się na temat *Attycka ceramika geometryczna z przedstawieniami figuralnymi jako efektywny środek oddziaływania społecznego*. Argumentowała, że grecka ceramika geometryczna, w szczególności attycka, i przedstawienia figuralne, które na niej wykonano, w kontekście badań nad problematyką interpretacji sztuki w archeologii, jest wyjątkowym zjawiskiem. Pozostaje ona modelowa dla świata greckiego we wczesnej

epoce żelaza, a ponad wszystko najistotniejszym jest fakt, iż to głównie na ceramice attyckiej pojawiła się na terenie Grecji ponownie, po prawie trzech stuleciach przerwy, sztuka przedstawieniowa i narracyjna. Rozwój jej od tego czasu będzie już w kulturze europejskiej nieprzerwany, aczkolwiek jej formy i funkcje oraz oddziaływanie najczęściej zupełnie odmienne. Następnie badaczka naświetliła rozumienie sztuki, którym się zamierza posługiwać – jest to szeroko rozumiana kategoria obrazu. Posłużenie się ową kategorią pozwala włączać do badań te wszystkie obiekty kulturowe, które po spełnieniu warunku obrazowości nie muszą być kwalifikowane jako dzieła sztuki w sensie nowożytnym, co dla badań archeologicznych jest szczególnie użyteczne. W dalszym toku wypowiedzi E. Bugaj nakreślała możliwe kierunki badań attyckiej ceramiki w kontekście proponowanej „archeologii obrazu”, zmierzające do stawiania pytań o to, do czego badane formy wizualne (obrazy) służyły, jak oddziaływały w minionym kontekście społecznym, a przede wszystkim jak angażowały grupy społeczne w ich wytworzenie, użytkowanie oraz możliwy odbiór. Przedstawienia są w tym wypadku jedynie symptomami jakichś generowanych społecznie zasad i jest to proces dynamiczny oraz zmienny. Autorka postawiła tezę, że w przypadku attyckiej ceramiki geometrycznej ich rola zasadza się na kreowaniu oraz utrwalaniu pamięci zbiorowej i społecznej tożsamości, co starała się w dalszej części wypowiedzi pokazać. Konkludując stwierdziła, że przedstawienia na attyckiej ceramice geometrycznej można interpretować jako wykładnię rytuałów funeralnych.

Agata Ulanowska (Łódź) zajęła się kwestią *Textiles in cross-craft interactions. Tracing the impact of textile technology on the Bronze Age Aegean art*. Oparła się na ugruntowanym w badaniach archeologicznych przeświadczeniu, że ornamentyka tkanin i splotów tkackich wpływała na formę dekoracji innych wyrobów rzemieślniczych. W odniesieniu do interesującego autorkę świata egejskiego w epoce brązu, estetyczne oddziaływanie szeroko rozumianych tkanin uchwycone zostało w dekoracji ceramiki, w wyrobach jubilerskich, na freskach, w wyrobach z kości słoniowej i hipopotamiej oraz w gliptyce. Bazując na intensywnym rozwoju badań nad tekstyliami w latach ostatnich, prowadzonymi z wykorzystaniem szeregu zintegrowanych metod i metodologii, badaczka odniosła się do koncepcji ‘cross-craft interactions’ oraz ‘cross-cultural interactions’ (CCI) i zaprezentowała przegląd możliwych interakcji pomiędzy tekstyliami a innymi rzemiosłami i sztuką w epoce brązu

w Grecji, przy założeniu, że produkcja włókiennicza stanowiła jedną z najważniejszych gałęzi gospodarki owego czasu. Konkludując badaczka argumentowała, że oddziaływanie tekstyliów na sztukę było daleko bardziej złożone niż proste przeniesienie wizualne i estetyczne atrakcyjnych wzorów z tkanin na inne, nieelastyczne powierzchnie i media.

Kolejną prezentację przygotował zespół badaczy – Miloslav Chytráček (Praga), Ondřej Chojka (Czeskie Budziejowice), Markus Egg (Moguncja), Jan John (Czeskie Budziejowice), René Kyselý (Praga), Jan Michálek (Pisek), Petra Stránská (Praga), a dotyczyła wykopalisk na nowo odkrytym, ale częściowo wyrabowanym, kurhanowym grobie książęcym z późnego okresu halsztackiego w Rovná w południowych Czechach, przeprowadzonych w latach 2012-13. Wystąpienie o temacie *Späthallstattzeitliches Fürstengrab von Rovná in Südböhmen. Symbolische Kunstform der Elite 6./5. Jahr. v. Chr., ihre Inspiration und Funktion* przedstawił M. Chytráček, opisując dokładnie znalezisko i wszystkie wydobyte z niego artefakty, jak również prezentując wizualizacje komory grobowej wraz z dystrybucją znalezisk w jej obrębie, w tym wielu wyjątkowo bogatych. Należały do nich brązowe naczynia – cysty i situle, kotły, przybory toaletowe, zapinki, metalowe ażurowe płyty okładzinowe wozu, gwoździe, zdobione płytki z poroża jelenia będące inkrustacją skrzyni kolejnego wozu itp. Szczegółowa analiza wyposażenia grobu książęcego z Rovnej i wskazanie proveniencji znalezisk pozwoliły badaczom konstatować, iż liczne wśród nich pełniły funkcję uwypuklenia wysokiego statusu zmarłego oraz jako insygnia jego „władzy” manifestowały jej zasięg. Źródeł inspiracji dla omawianego zespołu znalezisk można dopatrywać się z dwóch kierunków – w obszarze śródziemnomorskim oraz lokalnym.

Następnie głos zabrała Barbara Teßmann z Berlina odnośnie *Japodische Frauen an der Macht? Überlegungen zur Aussagekraft und Funktion einiger Fibeltypen*. Autorka zwróciła uwagę, że na obszarze japońskim groby kobiece we wczesnej epoce żelaza są bardzo bogato wyposażone, a uwagę zwracają szczególnie różne typy zapinek, z których większość jest ograniczona w swym występowaniu wyłącznie do wspomnianego terenu i wykazuje długi okres użytkowania. Takie zjawisko zostało odnotowane zarówno na przejściu od kręgu kultur pól popielnicowych do okresu halsztackiego, ale również później, w okresie lateńskim. Badaczka w dalszym toku swej wypowiedzi podjęła namysł, jak można to tłumaczyć i uznała za prawdopodobne, iż omawiane typy zapinek (np.

podwójne fibule z trzema guzkami i antropomorficznie zdobioną nóżką) to nie tylko element stroju i biżuteria, ale też oznaka klanu, a nawet rodziny.

Z kolei Louis Daniel Nebelsick (Warszawa) ze swadą zaprezentował temat *Jason, Heracles, Jonah, some Ketoi and the wine red sea. Some thoughts on the iconography of resurrection in the North Italian Iron Age*, dotyczący reliefowej dekoracji uchwytu etruskiego brązowego *simplum*, datowanego na V w. p.n.e., a pochodzącego z tzw. Tomba Grande w Bolonii. Autor najpierw podjął wątek opowieści o śmierci i zmartwychwstaniu, obecny w kontekstach wielu mitologii. Połączył przedstawienia z omawianej chochli z przekazem na temat Jazona z wyprawy po złote runo, ale wskazał także na inne możliwości celebracji heroicznego zmartwychwstania i powrotu do sił, które mogły pojawiać się w sztuce etruskiej i greckiej, takie jak pokonywanie mitycznych *ketoi* – przez Perseusza i Heraklesa. Podkreślił analogie, jakie wspomniane przedstawienia znajdują w biblijnej opowieści o Jonaszu czy w egipskim podaniu o rozbitku i pokazał, że historie z udziałem potworów morskich połykających i ponownie rodzących swą ludzką zdobycz musiały krążyć na Bliskim Wschodzie już w XIV w. p.n.e. Następnie osadził te przekazy w kontekście sympozjonu, nawiązując do funkcji omawianego w wystąpieniu artefaktu, a w konkluzji zwrócił uwagę na liczną obecność żeglarskich i morskich przedstawień w grobach etruskich od początku epoki żelaza po czasy hellenistyczne, będących jedną z konkurujących, niejednoznacznych wizji pośmiertnego bytowania zmarłego i przewycięzania śmierci.

Alexandrine Eibner (Wiedeń) przygotowała wypowiedź *Motiv und Symbol als Ausdrucksmittel der Bildsprache in der eisenzeitlichen Kunst*, w której podniosła problem złożoności języka obrazowego rejestrowanego na wyrobach z epoki żelaza, takich jak situle i cysty, okucia pasów, plakietki wotywnie, ale też drobniejsze przedmioty, to jest elementy biżuterii. Na podstawie licznych przykładów z kręgu tzw. sztuki situl, autorka analizowała możliwości wypowiedzi obrazowej utrwalone w formie pełniejszych fryzów narracyjnych, ale również funkcjonujące w tej sztuce konieczne skróty przedstawieniowe w postaci powtarzających się motywów (scen) czy symboli, zestawiając jedne z drugimi. Omówiła m.in. takie motywy, jak sceny przyjazdu (w tym orszaki wojowników), sceny przygotowywania napoju i częstowania nim, walkę na pięści, myślistwo i oranie roli, po czym skupiła się na dokładnej analizie nowo odkrytej situli z Montebellu-

ny, na której widnieją wszystkie wspomniane powyżej przedstawienia.

Clemens Eibner (Wiedeń) zaprezentował następny temat – *Von der Stele zur körperlichen Plastik*, zamykając swą wypowiedzią obrady drugiego dnia sympozjum. Badacz zwrócił uwagę, iż część kamieni megalitycznych i menhirów ustawiano zastępczo dla ludzkich postaci lub innych istot, po czym omówił zjawisko w perspektywie historycznej – od epoki brązu po epokę żelaza. Bliżej przyjrzał się idei stel i rzeźb antropomorfizowanych datowanych na okres halsztacki i lateński, analizując liczne przykłady i podejmując namysł nad zakresem inspiracji dla nich, płynących zarówno z kręgu śródziemnomorskiego, jak i z kontekstu lokalnego. W konkluzji wskazał tropy dla interpretowania omawianej plastyki antropomorficznej jako typów idealnych bądź konkretnych postaci, a nawet jako idoli.

Ostatni, trzeci dzień konferencji zapoczątkowała Karina Iwe (Kilonia) prezentacją zatytułowaną *Bilder der Steppe: Der skythisch-siberische Tierstil*, w której poddała analizie syberyjski styl zwierzęcy, rozpowszechniony z czasem na obszarach sąsiednich, a bazujący na dokładnych obserwacjach przedstawianych zwierząt. Autorka skupiła się szczególnie na komunikacyjnych funkcjach owego stylu, rozważając go w kontekście nauki o obrazach czy nawet szerzej, studiów wizualnych. Argumentowała, iż można dociążyć do możliwych sposobów percypowania analizowanego stylu, sięgając do bogatej archeologicznej spuścizny euroazjatyckiego pasa stepów, w ramach którego styl zwierzęcy z powodzeniem funkcjonował, łącząc ludzi, miejsca i czasy.

Pozostałą część sympozjum wypełniła problematyka wczesnośredniowieczna i średniowieczna oraz współczesna. Najpierw głos zabrał Jan Mařík z Pragi i wypowiedział się na temat *Finds without context: a wide field of interpretation. Contribution to dating and provenance of Early Medieval metal finds*. Autor zwrócił uwagę na fakt, iż zbiory znalezisk archeologicznych stanowiące istotną część badań przechodzą obecnie znaczącą transformację, zarówno na poziomie ilościowym, jak i jakościowym. Ma to miejsce szczególnie w sytuacjach masowego i często niewłaściwego używania wykrywaczy metali, co skutkuje pojawianiem się licznych znalezisk, niejednokrotnie bez kontekstu i analogii. W celu przetestowania możliwości interpretacyjnych zaistniałych w ten sposób źródeł podjęto w Czechach szeroko zakrojony projekt badań nieinwazyjnych, prowadzony w latach 2010-2015 na wczesnośredniowiecznym grodzie w Libicach nad Ci-

dlina, który badacz zaprezentował. W trakcie projektu zgromadzono za pomocą wykrywaczy metali kolekcję ponad tysiąca artefaktów, które następnie starano się krytycznie zinterpretować i umiejscowić w pierwotnej przestrzeni stanowiska, a co za tym idzie próbowano zrekonstruować socjotopografię badanego miejsca.

Kolejnym mówcą był Andrzej Buko (Warszawa), który podjął problem *Wzorce zdobnictwa ceramiki wczesnośredniowiecznej na przykładzie wybranych odkryć z ziem polskich*. Badacz zaprezentował w sposób bardzo systematyczny przegląd motywów ornamentacyjnych o szerokim zasięgu, jak i ich zestawów; następnie zwrócił uwagę na regionalne cechy produkcji garncarskiej, na zdobiny rzadkie, atypowe. Analizując zdobnictwo ceramiki wczesnośredniowiecznej na poziomie makro, wskazał na podziały, jakie można zaobserwować między ceramiką zachodniosłowiańską, nawiązującą do terytoriów połabskich, a ceramiką z południa Polski, nawiązującą do tej z terenów na południe od łuku Karpat. Na tym tle pokazał regionalne osobliwości wzorców zdobnictwa, ich specyfikę oraz inspiracje, aby przejść do analizy zmian form dekoracji ceramiki w kontekście szerszych przemian społeczno-kulturowych, jakie zachodziły na terytorium ziem polskich w okresach przed i po powstaniu państwa polskiego.

W dalszym toku obrad wypowiedziała się Joanna Wawrzyniak (Warszawa), prezentując zagadnienie *Wczesnośredniowieczna ceramika grobowa – funkcja utylitarna, estetyczna czy magiczna?* Autorka zwróciła uwagę, iż cmentarzyska to nie tylko miejsca, gdzie chowano zmarłych, ale to teren obrzędów mających na celu zapewnienie spokoju i opieki zmarłym, a przede wszystkim właściwą dalszą egzystencję żyjących krewnych. Wychodząc od tych założeń, badaczka podjęła próbę odpowiedzi na postawione w temacie wystąpienia pytania, a źródłem rozważań stały się dane archeologiczne z cmentarzysk z terenu Podlasia, uzupełnione o analogie z obszarów sąsiednich.

Z kolei Magdalena Zawol (Biskupin) przedstawiła wyniki dociekań na temat *Motywy dekoracyjne kaptorg trapezowatych z terenów ziem polskich – próba interpretacji*. Autorka poddała gruntownej analizie wszystkie znane przykłady kaptorg trapezowatych z obszaru Polski wraz z ich dekoracją, wyróżniając w obrębie tego zbioru cztery grupy. Wskazała na fakt, iż wszystkie motywy ornamentacyjne omawianych przedmiotów niosą za sobą treść nawiązującą do symboliki chrześcijańskiej, którą omówiła. Następnie odniosła się do kwestii zawartości kaptorg, prezentując przegląd stanowisk funkcjonujących w literaturze.

Skloniła się do interpretacji argumentującej na rzecz relikwiarzy osobistych, należących do elit, w których mogły być umieszczone tak zwane *elogiae*, a wypełniona symboliką dekoracja kaptorg mogła nie tylko przypominać jej właścicielowi o prawdach wiary i przestrzegać przed złem, ale również mogła chronić tę szczególną zawartość. M. Zawol nie wykluczała jednakże innych interpretacji.

Šimon Ungerma (Brno) skupił swą uwagę na luksusowej biżuterii wielkomorawskiej i najnowszych badaniach nad nią, prezentując temat *Grossmährischer Prachtschmuck und seine Beziehungen zum byzantinischen Kunsthandwerk*. Badacz zaprezentował liczne źródła i argumentował na rzecz ich wcześniejszego datowania, niż miało to miejsce w starszej literaturze przedmiotu. Tym niemniej przekonywał w dalszym toku wystąpienia, iż nie można zakładać, że biżuteria velehradzka rozwinęła się na skutek lokalnego, powolnego rozwoju. Dostępne liczne przykłady wskazują na jej szybkie powstanie dzięki przejściu zaawansowanych technologii z obszaru kaganatu awarskiego lub z rejonu Morza Śródziemnego, względnie na przybycie wyspecjalizowanych rzemieślników. Š. Ungerma podkreślił, że większość egzemplarzy wielkomorawskiej luksusowej biżuterii to jednak nie tylko kopie obcych wzorów, ale też odpowiedź na zapotrzebowanie elit lokalnych, stąd daje się z czasem odnotować jej rodzimy rozwój, jak i uproszczenie oraz rozpowszechnienie na niższe warstwy społeczeństwa.

Władysław Duczko (Pułtusk) zajął się problemem *Post-wielkomorawskie ozdoby jako materiał do badań nad wczesną historią Czech, Polski, Rusi i Szwecji*. Zwrócił uwagę na aktualne studia nad pochodzeniem srebra używanego do produkcji ozdób i monet w dziesięciowiecznej Europie środkowej, jak również na duży przyrost bazy źródłowej. Badacz podkreślił, iż pozwala to w inny sposób spojrzeć na aktywność złotników na Morawach i w Kotlinie Czeskiej po zniszczeniu państwa wielkomorawskiego, jak również na pojawienie się ozdób w stylu morawskim w księstwach Przemysławów i Sławnikowców oraz ich wczesny napływ do księstwa Piastów. Pozwala także analizować oddziaływanie post-morawskiej sztuki złotniczej na wschodnie obszary Europy, a zarazem jej powiązania z Gotlandią. W konkluzji W. Duczko przekonywał do zasadności podjęcia na nowo studiów nad post-morawską sztuką, jej szerzeniem się i znaczeniem, co może rzucić nowe światło w badaniach nad rozwojem państw w Europie środkowej, wschodniej i północnej.

Następnie głos zabrała Adriana Ciesielska (Kalisz), prezentując temat *Słowa w oprawie scenografii – funkcjonowanie sztuki we wczesnośredniowiecznych katedrach*, w którym odwołała się do architektury średniowiecznego budynku kościelnego, jako przestrzeni świadomie ukształtowanej do realizacji określonych celów, głównie sprawowania liturgii, ale też demonstrowania władzy i potęgi panujących oraz symbolizowania obrazu wszechświata. Następnie, w oparciu o dane pochodzące sprzed XIII wieku dla katedry gnieźnieńskiej, w tym zachowane z tego miejsca najstarsze w Polsce oficja rymowane, autorka zaprezentowała ich genezę oraz podjęła próbę pokazania możliwych rekonstrukcji funkcjonowania niektórych elementów liturgii (słowa) w przestrzeni architektury gnieźnieńskiej katedry, od jej początków do XIII stulecia.

Dwa ostatnie wystąpienia trzeciego dnia sympozjum odnosiły się do inspiracji sztuką prahistoryczną i wczesnodziejową w sztuce nowoczesnej oraz współczesnej kulturze popularnej. Najpierw Mária Novotná (Trnava) wraz z Lubomírem Novotným (Bratysława) przedstawili zagadnienie *Die urzeitliche Kunst als Inspiration der modernen und gegenwärtigen bildenden Kunst in der Slowakei*. Autorzy podkreślają, że historię sztuki wizualnej od samych jej początków do chwili obecnej wyznaczają dwie linie – jedna jest tworzeniem nowych realizacji plastycznych, a druga to realizacje będące reminiscencjami dzieł wcześniejszych. Szczególnie obfitował pod tym względem wiek XX, w którym odnaleźć można liczne nawiązania artystów do sztuki prahistorycznej. Następnie autorzy skupili swą wypowiedź na artystach słowackich, którzy w swej twórczości inspirowali się sztuką prahistoryczną. Zaprezentowali takich twórców, jak: Teodor Lugs, Daniel Fischer, Ivan Pavle i Juraj Dolán, a konkludując zaznaczyli, iż czerpanie przez twórców no-

woczesnych ze sztuki prahistorycznej świadczy o jej autentyczności i niesłabnącym oddziaływaniu także dzisiaj.

Na koniec Jacek Woźny (Bydgoszcz) przedstawił zagadnienie *Inspiracje prahistoryczne we współczesnej muzyce*. Wskazał na pojawienie się w społeczeństwach europejskich pod koniec XX wieku poczucia niestabilnej ludzkiej tożsamości oraz na funkcjonowanie licznych wspólnot rozproszonych – a wśród nich fanów określonych dyscyplin bądź kreacji kulturowych. Następnie odniósł się do ponowoczesnych i postmodernistycznych wzorów kulturowych, które ukształtowały fanów muzyki popularnej, a między nimi fanów grup folkmetalowych, które w dużym stopniu wykorzystują inspiracje prahistoryczne, po czym scharakteryzował działalność dwóch zespołów: szwajcarskiego „Eluveitie” odwołującego się do dziedzictwa celtyckiego i polskiego „Percival Schuttenbach” czerpiącego ze spuścizny słowiańskiej i wikingów.

Na tym prezentacje i obrady jubileuszowego sympozjum w Biskupinie dobiegły końca. Warto zaznaczyć w odniesieniu do obrad, iż po każdym cyklu wystąpień, które utworzone były ze względu na podnoszoną podobną problematykę teoretyczną lub w związku z odnoszeniem się do zjawisk zbieżnych w aspekcie chronologicznym bądź terytorialnym, podejmowano dyskusje, nierzadko bardzo ożywione, w trakcie których, pomimo ścierania się odmiennych stanowisk, uzyskiwano owocne konkluzje. Obrady sympozjum zakończyli organizatorzy – B. Gediga i W. Piotrowski, dziękując wszystkim za udział, a podsumował zwięźle dyrektor IAiE PAN, prof. J. Maik, kładąc nacisk na w równym stopniu nieoczywisty, co pociągający aspekt sztuki, który sprawia, iż badania nad nią, również te prowadzone na gruncie archeologii, pozostają tak frapujące.

Ewa Bugaj

Adres Autorki:

Dr Ewa Bugaj
Instytut Archeologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Umultowska 89D
61-614 Poznań (Morasko)
e-mail: ebugaj@amu.edu.pl